

DWA SKARBY DENARÓW JAGIELLOŃSKICH Z KRAKOWA

I

W 1984 roku na terenie kościelnym przy ul. Kanoniczej w Krakowie (prawdopodobnie po stronie zachodniej) znaleziono skarb denarów jagiellońskich. Skarb został zakupiony przez kolekcjonera, który wyselekcjonował zeń 40 monet, a 152 pozostałe sprzedał w grudniu 1991 roku do Gabinetu Numizmatycznego Zamku Królewskiego w Warszawie (nr inw. ZKW.N.8151/1-152). Do opracowania udostępnił także swoje monety, poniższe zestawienie obejmuje więc wszystkie (192) monety znane ze skarbu¹. Monety są oczyszczone, co umożliwiło ich dokładne rozpoznanie.

WŁADYSŁAW II JAGIEŁŁO (1386–1434) – 16 egz.

1. (Z7). IB/20, 0,33 g, 11,6 mm, 140°
2. (Z1)*. IB/23, 0,32 g, 11,3 mm, 0°, w koronie kropka, na piersi Orła kropka
3. (Z2)*. IC/24, 0,24 g, 12,0 mm, 0°
4. (Z4). IC/24, 0,32 g, 12,0 mm, 70°
5. (K38). IC/24, 0,35 g, 13,0 mm, 180°
6. (K39)*. IC/25, 0,26 g, 12,4 mm, 90°
7. (K36). IC/25, 0,28 g, 11,4 mm, 100°
8. (Z3). IC/25, 0,34 g, 12,0 mm, 90°
9. (K37)*. IC/25, 0,34 g, 12,7 mm, 170°
10. (Z6). IC/25, 0,37 g, 12,1 mm, 270°
11. (Z5). IC/25?, 0,38 g, 13,6 mm, 190°
12. (Z8). IC/24–25, 0,20 g, 12,9 mm, 300°
13. (Z9)*. IC/24–25, 0,24 g, 11,7 mm, 230°
14. (K40). IC/24–25, 0,30 g, 12,2 mm, 20°
15. (K35). I/?, 0,33 g, 11,7 mm, jednostronny (Rv.)
16. (Z10)*. I/?, 0,49 g, 11,6 mm, 20°

WŁADYSŁAW III WARNEŃCZYK (1434–1444) – 50 egz.

17. (Z11)*. I/27, 0,23 g, 12,5 mm, 280°
18. (Z15). II/1, 0,30 g, 11,3 mm, 250°
19. (Z16). II/1, 0,31 g, 12,0 mm, 220°
20. (Z17). II/1, 0,32 g, 11,2 mm, 320°

¹ Sygnatura Z oznacza numer w zbiorze Zamku Królewskiego w Warszawie, sygnatura K zaś – monety pozostające w zbiorze prywatnym. Gwiazdka (*) odsyła do fotografii.

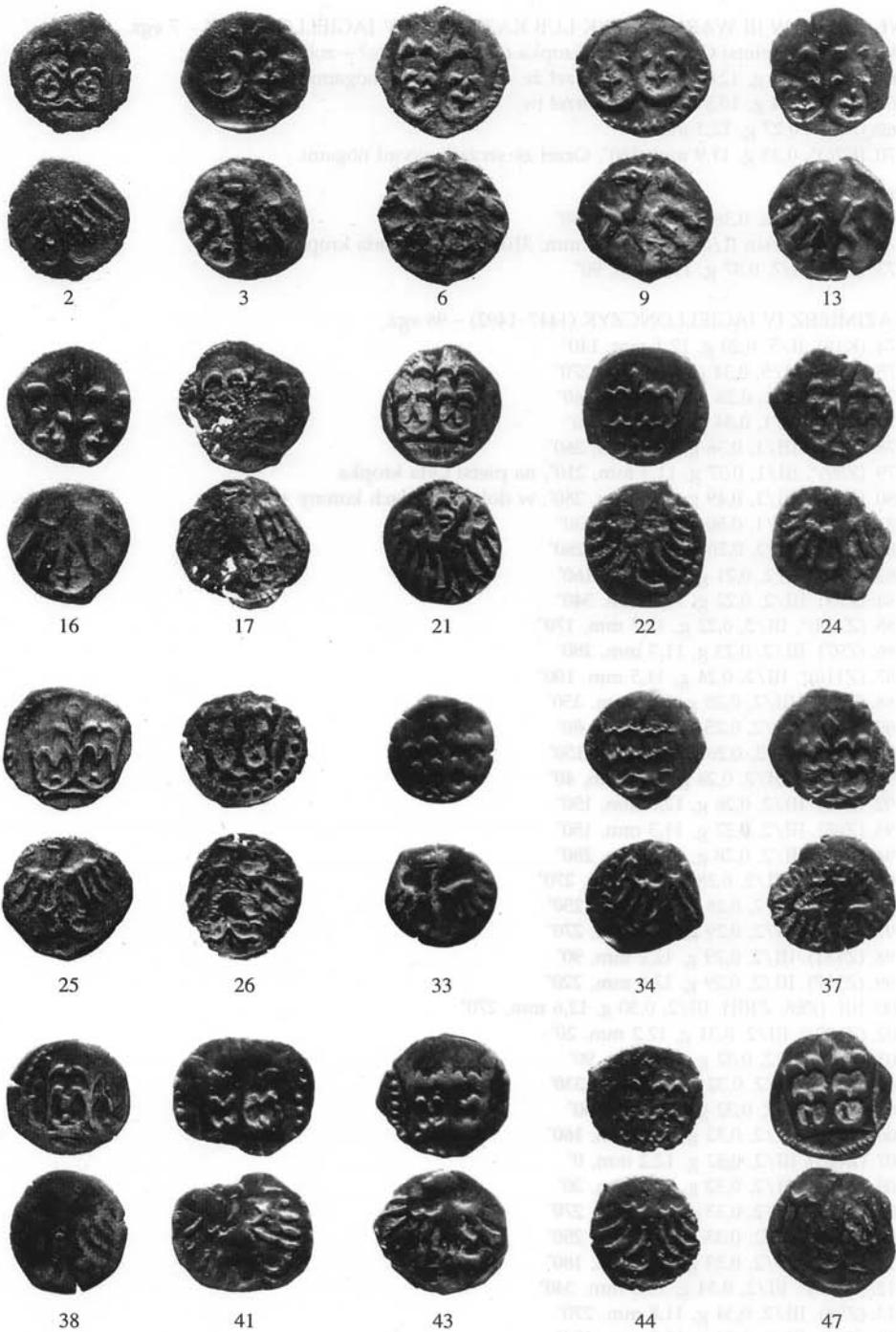
21. (K32)*. II/1, 0,34 g, 11,7 mm, 0°, na piersi Orła kropka
22. (Z13)*. II/1, 0,42 g, 12,2 mm, 100°
23. (Z12). II/1, 0,42 g, 12,4 mm, 320°
24. (Z14)*. II/1, 0,46 g, 11,8 mm, 300°
25. (K31)*. II/1, 0,46 g, 12,3 mm, 200°
26. (K28)*. II/1g, 0,22 g, 11,8 mm, 80°, prawdopodobnie fałszywy²
27. (Z150). Ślesin³ II/1h, 0,27 g, 11,8 mm, 160°
28. (Z36). II/2, 0,22 g, 11,4 mm, 280°
29. (Z32). II/2, 0,24 g, 11,5 mm, 50°
30. (Z34). II/2, 0,25 g, 11,7 mm, 300°
31. (Z26). II/2, 0,28 g, 11,3 mm, 250°
32. (Z25). II/2, 0,28 g, 11,9 mm, 110°
33. (Z35)*. II/2, 0,30 g, 10,4 mm, 70°
34. (Z21)*. II/2, 0,30 g, 11,4 mm, 80°
35. (Z22). II/2, 0,30 g, 11,7 mm, 90°, na piersi Orła kropka
36. (Z28). II/2, 0,31 g, 12,9 mm, 30°
37. (Z37)*. II/2, 0,32 g, 12,0 mm, 0°
38. (Z18)*. II/2, 0,33 g, 11,7 mm, 280°, na piersi Orła kropka
39. (Z30). II/2, 0,34 g, 11,2 mm, 20°
40. (Z33). II/2, 0,36 g, 11,3 mm, 200°
41. (Z19)*. II/2, 0,38 g, 13,4 mm, 160°
42. (K33). II/2, 0,41 g, 11,6 mm, 170°
43. (Z31)*. II/2, 0,41 g, 12,6 mm, 170°
44. (Z24)*. II/2, 0,44 g, 11,0 mm, 100°, na piersi Orła wgłębna kropka
45. (Z29). II/2, 0,44 g, 11,7 mm, 260°
46. (Z23). II/2, 0,49 g, 12,7 mm, 220°
47. (K25)*. II/2, 0,51 g, 12,4 mm, 230°
48. (Z27)*. II/2, 0,55 g, 11,9 mm, 0°
49. (K34)*. II/3, 0,25 g, 10,6 mm, 100°
50. (Z38). II/3, 0,25 g, 11,1 mm, 70°
51. (K30)*. II/3, 0,30 g, 11,9 mm, 10°
52. (Z39). II/3, 0,31 g, 11,6 mm, 270°
53. (Z40)*. II/3, 0,35 g, 12,2 mm, 100°
54. (Z41)*. II/3, 0,41 g, 11,4 mm, 80°
55. (Z43)*. II/4, 0,30 g, 11,2 mm, 160°
56. (Z42). II/4, 0,30 g, 12,5 mm, 270°

Kanonicza II/1m (nowa odmiana). Grupa zbliżona do Ślesin II/1j, lecz znaki w dolnych polach połączone z dolnymi liśćmi korony; na piersi Orła wgłębna kropka (może fałszywe? – zob. niżej)

57. (K29). 0,27 g, 11,3 mm, 230°, Orzeł ze szczątkowymi nogami
58. (Z47)*. 0,28 g, 10,7 mm, 50°, Orzeł bez nóg
59. (Z20)*. 0,32 g, 10,6 mm, 90°, Orzeł bez nóg
60. (Z45). 0,35 g, 12,1 mm, 270°, Orzeł bez nóg
61. (Z50). 0,36 g, 10,3 mm, 160°, Orzeł ze szczątkowymi nogami
62. (Z44)*. 0,36 g, 11,1 mm, 280°, Orzeł bez nóg
63. (Z49). 0,40 g, 11,9 mm, 300°, Orzeł bez nóg
64. (Z48). 0,40 g, 12,1 mm, 210°, Orzeł bez nóg
65. (Z57). 0,45 g, 10,3 mm, 180°, Orzeł bez nóg
66. (Z46). 0,71 g, 11,8 mm, 150°, Orzeł bez nóg

2 S. Kubiak, *Monety pierwszych Jagiellonów (1386–1944)*, Wrocław 1970, s. 109.

3 P. Pietroń, *Skarb denarów z XV w. ze Ślesina pod Nakłem*, WN, R. XXXIV, 1990, z. 1–2, s. 30–37, ryc. 4.



Monety ze skarbu z ul. Kanoniczej w Krakowie. Skala 1,5:1. Fot. Paweł Kobek.

WŁADYSŁAW III WARNEŃCZYK LUB KAZIMIERZ IV JAGIELLOŃCZYK – 7 egz.

Odm. II/a, na piersi Orła wgłębna kropka (może fałszywe? – zob. niżej)

67. (Z51). 0,22 g, 12,0 mm, 100°, Orzeł ze szczałkowymi nogami

68. (Z56). 0,24 g, 10,3 mm, 270°, Orzeł jw.

69. (Z54)*. 0,27 g, 12,3 mm, 20°

70. (K26)*. 0,33 g, 11,9 mm, 180°, Orzeł ze szczałkowymi nogami

Inne warianty

71. (K27)*. II/a, 0,38 g, 12,0 mm, 180°

72. (K24)*. Ślesin II/c, 0,57 g, 12,9 mm, 310°, na piersi Orła kropka

73. (Z58). II/? , 0,37 g, 11,6 mm, 90°

KAZIMIERZ IV JAGIELLOŃCZYK (1447–1492) – 96 egz.

74. (K18). II/5, 0,20 g, 12,4 mm, 140°

75. (K19)*. II/5, 0,34 g, 11,5 mm, 270°

76. (Z60). III/1, 0,28 g, 12,4 mm, 260°

77. (K20). III/1, 0,34 g, 12,0 mm, 10°

78. (K21)*. III/1, 0,36 g, 11,3 mm, 260°

79. (Z59)*. III/1, 0,37 g, 11,3 mm, 210°, na piersi Orła kropka

80. (K23)*. III/1, 0,49 g, 11,6 mm, 280°, w dolnych polach korony + - x

81. (K22)*. III/1, 0,50 g, 11,6 mm, 30°

82. (Z90)*. III/2, 0,20 g, 12,7 mm, 280°

83. (Z72). III/2, 0,21 g, 12,1 mm, 160°

84. (Z73). III/2, 0,22 g, 11,9 mm, 340°

85. (Z128)*. III/2, 0,22 g, 12,7 mm, 170°

86. (Z97). III/2, 0,23 g, 11,3 mm, 280°

87. (Z116)*. III/2, 0,24 g, 11,5 mm, 100°

88. (Z119). III/2, 0,25 g, 12,2 mm, 350°

89. (Z103). III/2, 0,25 g, 12,7 mm, 80°

90. (Z62)*. III/2, 0,26 g, 11,5 mm, 150°

91. (Z104)*. III/2, 0,26 g, 11,8 mm, 40°

92. (Z92). III/2, 0,26 g, 12,0 mm, 150°

93. (Z65). III/2, 0,27 g, 11,3 mm, 150°

94. (Z80). III/2, 0,28 g, 12,2 mm, 280°

95. (Z106)*. III/2, 0,28 g, 12,5 mm, 270°

96. (K17)*. III/2, 0,28 g, 12,7 mm, 250°

97. (K13)*. III/2, 0,29 g, 11,4 mm, 270°

98. (Z131). III/2, 0,29 g, 12,2 mm, 90°

99. (Z117). III/2, 0,29 g, 12,4 mm, 220°

100–101. (Z68, Z101). III/2, 0,30 g, 12,6 mm, 270°

102. (Z100)*. III/2, 0,31 g, 12,2 mm, 20°

103. (Z87). III/2, 0,32 g, 10,6 mm, 90°

104. (K11)*. III/2, 0,32 g, 11,5 mm, 330°

105. (Z94). III/2, 0,32 g, 11,6 mm, 80°

106. (Z114). III/2, 0,32 g, 12,0 mm, 160°

107. (Z135). III/2, 0,32 g, 12,2 mm, 0°

108. (Z123). III/2, 0,32 g, 12,8 mm, 20°

109. (Z137). III/2, 0,33 g, 11,3 mm, 270°

110. (Z129). III/2, 0,33 g, 12,0 mm, 250°

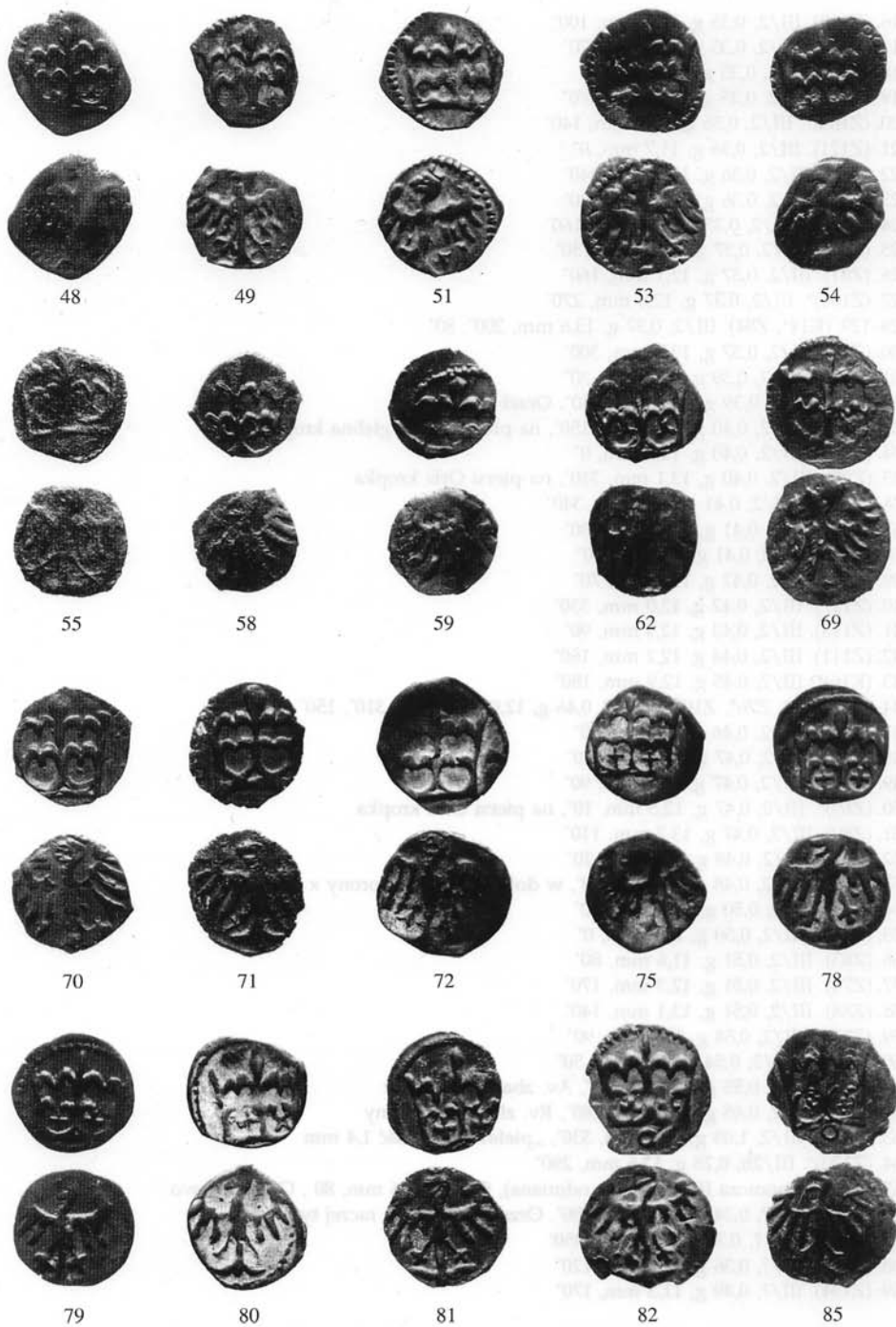
111. (Z112). III/2, 0,33 g, 12,1 mm, 180°

112. (Z108)*. III/2, 0,34 g, 11,5 mm, 340°

113. (Z96). III/2, 0,34 g, 11,8 mm, 270°

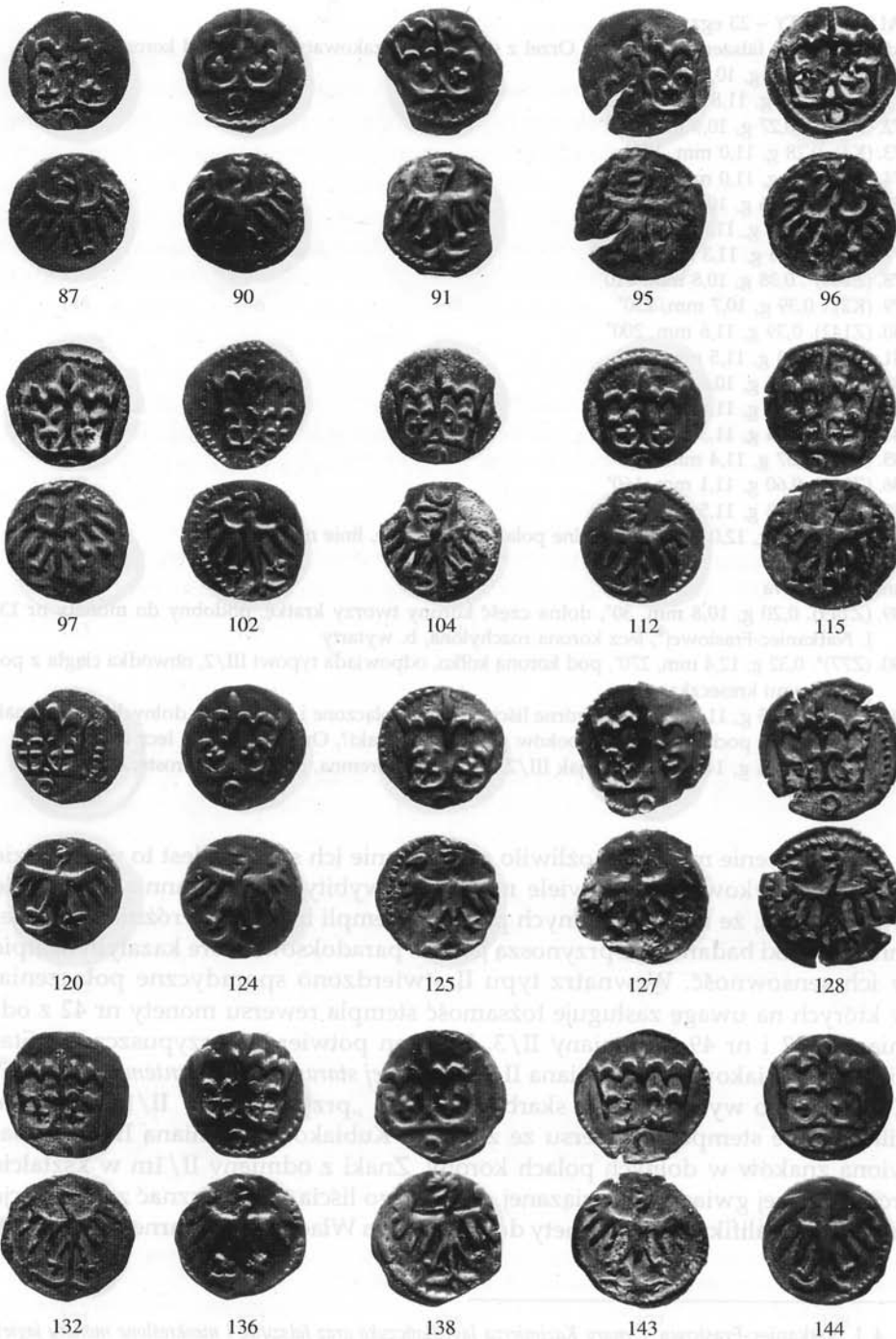
114. (Z64). III/2, 0,34 g, 12,2 mm, 220°

115. (K10)*. III/2, 0,34 g, 13,1 mm, 320°



Monety ze skarbu z ul. Kanoniczej w Krakowie. Skala 1,5:1. Fot. Paweł Kobek.

116. (Z115). III/2, 0,35 g, 12,0 mm, 100°
117. (Z118). III/2, 0,35 g, 12,0 mm, 70°
118. (Z70). III/2, 0,35 g, 12,5 mm, 0°
119. (Z66). III/2, 0,35 g, 13,3 mm, 270°
120. (Z105)*. III/2, 0,36 g, 10,8 mm, 140°
121. (Z121). III/2, 0,36 g, 11,7 mm, 0°
122. (Z91). III/2, 0,36 g, 12,1 mm, 340°
123. (Z86). III/2, 0,36 g, 12,7 mm, 320°
124. (Z120)*. III/2, 0,37 g, 11,8 mm, 160°
125. (Z98)*. III/2, 0,37 g, 11,9 mm, 130°
126. (Z81). III/2, 0,37 g, 12,1 mm, 160°
127. (Z102)*. III/2, 0,37 g, 12,6 mm, 270°
- 128–129. (K14*, Z84). III/2, 0,37 g, 13,6 mm, 200°, 80°
130. (Z63). III/2, 0,37 g, 13,7 mm, 300°
131. (Z125). III/2, 0,39 g, 12,1 mm, 30°
132. (K6)*. III/2, 0,39 g, 12,5 mm, 140°, Orzeł w lewo
133. (Z110). III/2, 0,40 g, 11,7 mm, 150°, na piersi Orła wgłębna kropka
134. (Z124). III/2, 0,40 g, 12,5 mm, 0°
135. (Z95). III/2, 0,40 g, 13,1 mm, 310°, na piersi Orła kropka
136. (Z107)*. III/2, 0,41 g, 12,1 mm, 340°
137. (Z67). III/2, 0,41 g, 12,4 mm, 180°
138. (Z79)*. III/2, 0,41 g, 12,6 mm, 0°
139. (Z82). III/2, 0,42 g, 11,9 mm, 70°
140. (Z127). III/2, 0,42 g, 12,0 mm, 330°
141. (Z113). III/2, 0,43 g, 12,9 mm, 90°
142. (Z111). III/2, 0,44 g, 12,2 mm, 160°
143. (K16)*. III/2, 0,45 g, 12,9 mm, 180°
- 144–146. (Z61*, Z76*, Z109*). III/2, 0,46 g, 12,0 mm, 290°, 310°, 150°
147. (Z122). III/2, 0,46 g, 12,6 mm, 0°
148. (Z71)*. III/2, 0,47 g, 11,5 mm, 10°
149. (Z136). III/2, 0,47 g, 12,3 mm, 90°
150. (Z69)*. III/2, 0,47 g, 12,5 mm, 10°, na piersi Orła kropka
151. (Z89). III/2, 0,47 g, 13,7 mm, 110°
152. (Z78)*. III/2, 0,48 g, 12,8 mm, 20°
153. (K15)*. III/2, 0,48 g, 13,4 mm, 0°, w dolnych polach korony x - x
154. (Z99). III/2, 0,50 g, 12,0 mm, 50°
155. (Z85)*. III/2, 0,50 g, 12,2 mm, 0°
156. (Z83). III/2, 0,51 g, 11,6 mm, 80°
157. (Z74). III/2, 0,51 g, 12,3 mm, 170°
158. (Z88). III/2, 0,51 g, 13,1 mm, 140°
159. (Z75)*. III/2, 0,54 g, 11,6 mm, 90°
160. (Z126)*. III/2, 0,54 g, 12,9 mm, 50°
161. (K9)*. III/2, 0,55 g, 12,3 mm, 0°, Av. zbarbaryzowany
162. (K8)*. III/2, 0,65 g, 13,0 mm, 280°, Rv. zbarbaryzowany
163. (K12)*. III/2, 1,03 g, 12,1 mm, 330°, „piefort”, grubość 1,4 mm
164. (Z130)*. III/2b, 0,28 g, 12,6 mm, 290°
165. (K7)*. Kanonicza III/2c (nowa odmiana), 0,43 g, 12,6 mm, 80°, Orzeł w lewo
166. (Z93). III/2?, 0,24 g, 12,0 mm, 180°, Orzeł odpowiada raczej typowi II
167. (Z132)*. III/?, 0,34 g, 12,0 mm, 350°
168. (Z133). III/?, 0,36 g, 11,8 mm, 120°
169. (Z134). III/?, 0,49 g, 11,3 mm, 170°



Monety ze skarbu z ul. Kanoniczej w Krakowie. Skala 1,5:1. Fot. Paweł Kobek.

FALSYFIKATY – 23 egz.

Jednolita grupa fałszerstw, korona i Orzeł z grubych zygzakowatych linii, pod koroną kółko

- 170. (Z138). 0,24 g, 10,1 mm, 190°
- 171. (K4)*. 0,26 g, 11,8 mm, 200°
- 172. (Z139)*. 0,27 g, 10,9 mm, 180°
- 173. (K3). 0,28 g, 11,0 mm, 180°
- 174. (K1). 0,29 g, 11,0 mm, 160°
- 175. (Z146)*. 0,36 g, 10,4 mm, 330°
- 176. (Z144). 0,36 g, 11,0 mm, 200°
- 177. (Z53)*. 0,36 g, 11,3 mm, 180°
- 178. (Z148)*. 0,38 g, 10,8 mm, 210°
- 179. (K2)*. 0,39 g, 10,7 mm, 230°
- 180. (Z142). 0,39 g, 11,6 mm, 200°
- 181. (Z55). 0,43 g, 11,5 mm, 180°
- 182. (Z147). 0,44 g, 10,8 mm, 330°
- 183. (Z141). 0,50 g, 11,8 mm, 180°
- 184. (Z140). 0,54 g, 11,3 mm, 190°
- 185. (Z52). 0,57 g, 11,4 mm, 190°
- 186. (Z143). 0,60 g, 11,1 mm, 160°
- 187. (Z145). 0,63 g, 11,5 mm, 180°
- 188. (K5)*. 0,40 g, 12,0 mm, 260°, dolne pola korony puste, linie nieco cieńsze

Inne fałszerstwa

- 189. (Z149). 0,20 g, 10,8 mm, 30°, dolna część korony tworzy kratkę, podobny do monety nr 13.
J. Natkaniec-Frasiowej⁴, lecz korona rozchylona, b. wytarty
- 190. (Z77)*. 0,32 g, 12,4 mm, 270°, pod koroną kółko, odpowiada typowi III/2, obwódka ciągła z poprzecznymi kresczkami
- 191. (Z152)*. 0,35 g, 11,5 mm, 180°, górne liście korony połączone i wygięte, w dolnych polach znak podobny do pochylonego H, z boków nieczytelne znaki?, Orzeł jak typ II, lecz nieforemny
- 192. (Z151)*. 0,54 g, 14,9 mm, 260°, jak III/2, korona nieforemna, dolne liście proste, duży krążek

Oczyszczenie monet umożliwiło przebadanie ich stempli. Jest to wprawdzie operacja ryzykowna, gdyż wiele monet jest wybitych niestarannie, mogło się więc zdarzyć, że na nieczytelnych partiach stempli były cechy różnicujące, niemniej wyniki badania nie przynoszą żadnych paradoksów, które kazałyby wątpić w ich sensowność. Wewnątrz typu II stwierdzono sporadyczne połączenia, w których na uwagę zasługuje tożsamość stempla rewersu monety nr 42 z odmiany II/2 i nr 49 z odmiany II/3. Fakt ten potwierdza przypuszczenie Stanisławy Kubiakowej, że odmiana II/3 jest *mniej starannym wariantem odmiany* ²⁵. Z kolei nowo wyróżniona w skarbie odmiana „przypadkowa” II/1m łączy się kilkakrotnie stemplem rewersu ze znaną S. Kubiakowej odmianą II/a, pozbawioną znaków w dolnych polach korony. Znaki z odmiany II/1m w kształcie trójkątnej gwiazdki dowiązanej do dolnego liścia można uznać za stylizację znaku Λ, kwalifikującego monety do panowania Władysława Warneńczyka. Jeśli

4 J. Natkaniec-Frasiowa, *Denary Kazimierza Jagiellończyka oraz fałszywe i nieokreślone monety jagiellońskie znalezione w Krakowie na Wawelu*, WN, R. XXXIV, 1990, z. 1-2, s. 39-43.

5 Kubiak, *Monety...*, s. 109.



Monety ze skarbu z ul. Kanoniczej w Krakowie. Skala 1,5:1. Fot. Paweł Kobek.

tak, to i odmiana II/a, przynajmniej te jej monety, które na piersi Orła mają wgłębną kropkę, powinna pochodzić z tego okresu (nie można bowiem wykluczyć, że odmiana II/a powstawała w wyniku omyłek rytowników wielokrotnie⁶). Innym rozwiązaniem byłaby hipoteza, że monety nr 57–70 są falsyfikatami. Jest to możliwe, choć w całym skarbie monety te wyróżniają się finezyjnymi stemplami i mocnym odbiciem (częste są tu jednak przesunięcia stempli i zbyt małe krążki). Ale fałszywe denary z Sučan (pow. Turč, Sv. Martin, Słowacja) również były pod względem techniki i stylu bez zarzutu⁷ (znaleziono tam 21 denarów wybitych jedną parą stempli⁸, nie można więc podejrzewać o tamtejsze pochodzenie nawet bardzo podobnego denara nr 21, wybitego innymi stemplami). Średni ciężar monet nr 57–70 wynosi 0,35 g, co nie wyróżnia ich spośród innych denarów typu II w skarbie. Do denarów odm. II/a jeszcze wrócimy.

Średnie wagowe tych odmian typu II, których liczebność w skarbie w ogóle zezwala na takie porównania, nie odbiegają zasadniczo od wyników S. Kubiak: II/1 (10 egz.) – 0,35 g (S. Kubiak 0,36 g), II/2 (21 egz.) – 0,36 g (0,37 g).

W typie III zaobserwowano wiele przypadków tożsamości stempli, które nie układają się w długie ani rozgałęzione łańcuchy. Na uwagę zasługuje jednak wybicie tym samym stemplem rewersu monety nr 76 z odmiany III/1 i monet nr 115, 123, 127 i 129 z odmiany III/2. Sprawę atrybucji denarów odmiany III/2 omówimy w dalszej części artykułu, tu jednak zaznaczmy, że zaobserwowany fakt sugeruje jednoczesność emisji obu odmian. Stan zachowania zarówno monet odmiany III/1, jak i III/2, jest w skarbie różnicowany, od średnio zużytych do nie mających śladów obiegu, brak natomiast egzemplarzy silnie wytartych.

Średnia wagowa monet odmiany III/2 w skarbie (reprezentowanej przez 84 egz.) wynosi 0,38 g i odbiega wyraźnie w górę od wyników S. Kubiak (0,35 g), co przy takiej liczebności wydaje się znaczące. Może fakt ten odzwierciedla stosunkowo dobry stan zachowania tych monet. Spośród wszystkich zbadanych skarbów udział odmiany III/2 jest w zespole z ul. Kanoniczej najwyższy (43,8%).

Wielce interesująca w badanym skarbie jest grupa falsyfikatów. Rozpoznano ich 23 (12,0% skarbu), a więc stosunkowo bardzo dużo – najwięcej ze wszystkich opracowanych skarbów denarów jagiellońskich (zob. wykres). Być może do falsyfikatów zaliczyć należy również monetę nr 26, wyróżniającą się dość prymitywnym wykonaniem, a także wykazujące różne nieregularności monety nr 132, 161–163 i 165. Znakomitą większość falsyfikatów stanowi jednolita stylistycznie i technologicznie grupa 18 topornych monet (nr 170–187), do których wybicia użyto zaledwie 3 stempli awersu i 6 stempli rewersu. Zaliczam do tej grupy także monetę nr 188, wykonaną nieco lepiej, która jednak wykazuje pokrewne cechy.

6 Por. np. odmienny egzemplarz znaleziony w Krakowie, J. Natkaniec-Frasiowa, *Kraków, m. woj. Monety odkryte w czasie prac wykopaliskowych*, WN, R. XXII, 1977, z. 1, s. 46–47.

7 Kubiak, *Monety...*, s. 199, klasyfikuje je do odm. II/3, na ile jednak można zorientować się z ilustracji, jest to raczej odm. II/4.

8 J. Sejbał, *Znalezisko fałszywych monet polskich z Suczan (Czechosłowacja)*, WN, R. II, 1958, z. 3, s. 15–17.



179

188

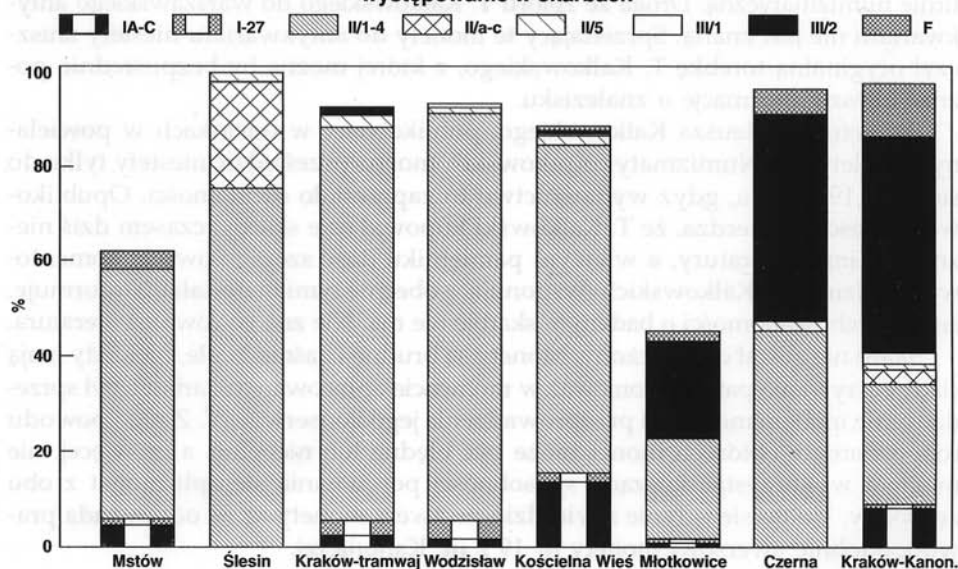
190

191

192

Monety ze skarbu z ul. Kanoniczej w Krakowie. Skala 1,5:1. Fot. Paweł Kobek.

Denary jagiellońskie występowanie w skarbach



Mimo że żadnego z tych stempli nie rozpoznano na falsyfikatach z Wawelu⁹, to nie jest wykluczone, że tak zwarta grupa została świeżo wypuszczona do obiegu na krakowski rynek i trafiła do skarbu zebrana z prawdziwymi denarami. Mniej prawdopodobne jest, by właściciel skarbu miał z warsztatem fałszer skim bezpośredni kontakt. Monety z tej grupy nie wykazują śladów zużycia. Wszystkie mają pod koroną kółko, musiały więc powstać w czasie lub po emisji denarów typu III/2. Stosunek osi stempli jest na ogół bliski 200°. Średni ciężar tych falsyfikatów wynosi 0,40 g, a więc wyraźnie więcej niż średnia arytmetyczna dla odmiany III/2 wyliczona przez S. Kubiakową (0,35 g) i zaobserwowana w skarbie (0,38 g).

II

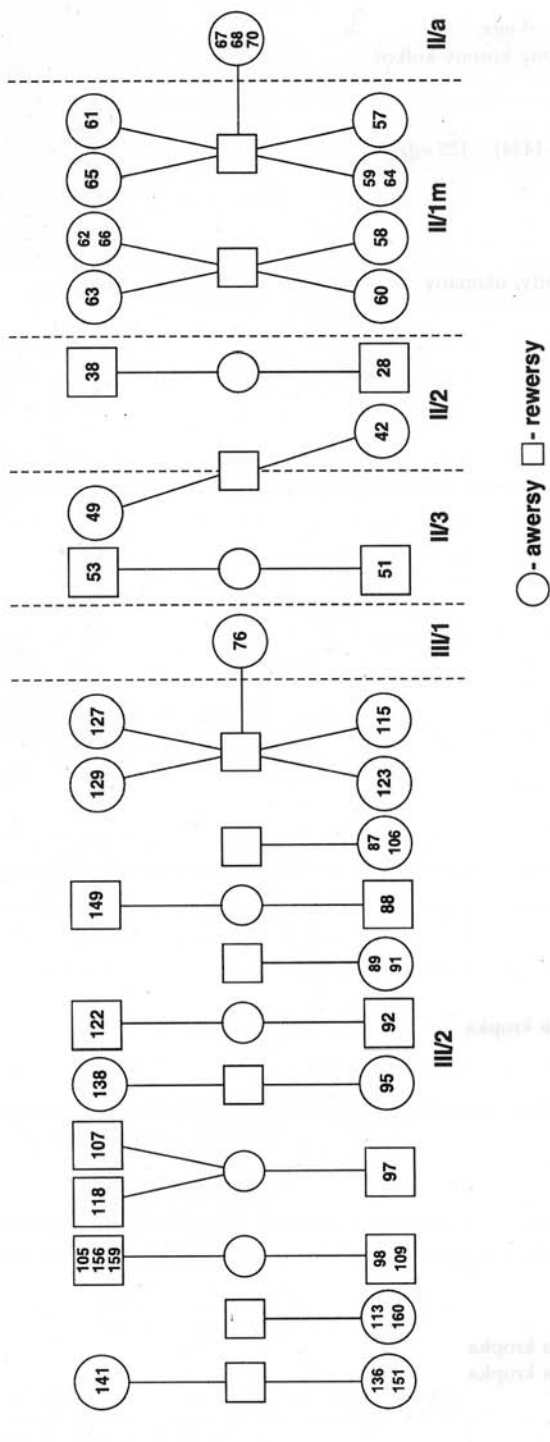
Latem 1993 roku Warszawskie Centrum Numizmatyczne zakupiło zespół 148 denarów jagiellońskich. Według informacji sprzedającego jest to skarb znaleziony podczas II wojny światowej w Krakowie przy robotach tramwajowych. Znalazcy sprzedali go Tadeuszowi Kałkowskiemu, który w tym czasie prowadził firmę numizmatyczną. Droga ze zbioru T. Kałkowskiego do warszawskiego antykwariatu nie jest znana. Sprzedający te monety do antykwariatu niestety zniszczył oryginalną torebkę T. Kałkowskiego, z której można by bezpośrednio poznać bliższe informacje o znalezisku.

Pamiętnik Tadeusza Kałkowskiego, publikowany w odcinkach w powielanym biuletynie „Numizmatyk Krakowski”, można prześledzić niestety tylko do sierpnia 1942 roku, gdyż wydawnictwo to zaprzestało działalności. Opublikowana część potwierdza, że T. Kałkowski kupował całe skarby, czasem dziś nieznane z innej literatury, a w swym pamiętniku dość szczegółowo je komentował. Rodzina pp. Kałkowskich dysponująca obecnie tymi materiałami informuje, że żadnych wiadomości o badanym skarbie nie ma. Nie zna go również literatura.

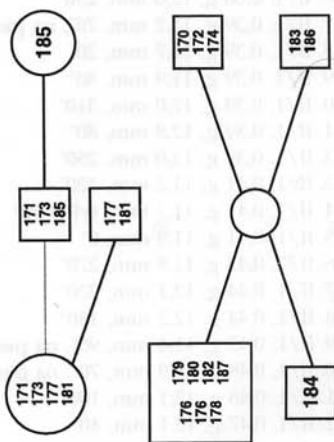
Skarb nie został oczyszczony. Monety są brudne i zaśniedziałe, niekiedy mają ślady rozrywania patyny. Ponieważ w momencie opracowania skarb nie był sprzedany, nie miałem możliwości przeprowadzenia jego konserwacji¹⁰. Z tego powodu rozpoznanie niektórych monet może być błędne lub niepełne, a co więcej, nie mogłem wykorzystać kuszącej sposobności porównania stempli monet z obu zespołów. Udało się jedynie stwierdzić, że awers monety nr 56 odpowiada prawdopodobnie awersowi monety nr 19 z ul. Kanoniczej.

9 Zob. przypis 4.

10 Już po zakończeniu niniejszego opracowania Warszawskie Centrum Numizmatyczne darowało skarb do zbiorów Gabinetu Numizmatycznego Zamku Królewskiego w Warszawie. Perspektywa oczyszczenia tych monet jest jednak odległa.



monety fałszywe



Schemat połączeń stempli monet ze skarbu z ul. Kanoniczej w Krakowie

WŁADYSŁAW II JAGIEŁŁO (1386–1434) – 3 egz.

1. IA/? , 0,25 g, 11,6 mm, 60°, z lewej strony korony kółko
2. IB/17a, 0,22 g, 11,6 mm, 270°
3. IC/24–25, 0,37 g, 12,0 mm, 260°

WŁADYSŁAW III WARNEŃCZYK (1434–1444) – 125 egz.

4. I/27, 0,31 g, 12,1 mm, 240°
5. I/27, 0,36 g, 12,2 mm, 250°
6. I/27, 0,43 g, 12,7 mm, 50°
7. I/27a, 0,31 g, 12,7 mm, 280°
8. II/1, 0,17 g, 11,1 mm, dwukrotnie wybity, ułamany
9. II/1, 0,18 g, 10,5 mm, 180°, ułamany
10. II/1, 0,22 g, 11,3 mm, 240°
11. II/1, 0,25 g, 12,3 mm, 320°
12. II/1, 0,25 g, 12,4 mm, 50°
13. II/1, 0,26 g, 11,3 mm, 160°
14. II/1, 0,26 g, 12,0 mm, 80°
15. II/1, 0,27 g, 11,0 mm, 130°, ułamany
16. II/1, 0,28 g, 12,0 mm, 250°
17. II/1, 0,29 g, 10,2 mm, 90°
18. II/1, 0,30 g, 12,1 mm, 90°
19. II/1, 0,31 g, 11,3 mm, 260°
20. II/1, 0,33 g, 12,2 mm, 130°
21. II/1, 0,34 g, 11,2 mm, 80°
22. II/1, 0,34 g, 11,4 mm, 90°
23. II/1, 0,34 g, 13,4 mm, 100°
24. II/1, 0,35 g, 11,3 mm, 30°
- 25–26. II/1, 0,35 g, 12,0 mm, 90°, 140°
27. II/1, 0,35 g, 12,4 mm, 80°
28. II/1, 0,36 g, 11,2 mm, 100°
29. II/1, 0,36 g, 11,3 mm, 60°
30. II/1, 0,36 g, 11,8 mm, 180°
31. II/1, 0,36 g, 12,1 mm, 50°
32. II/1, 0,37 g, 11,1 mm, 50°
33. II/1, 0,37 g, 11,6 mm, 350°
34. II/1, 0,38 g, 11,1 mm, 200°
35. II/1, 0,38 g, 11,6 mm, 180°
36. II/1, 0,38 g, 12,0 mm, 250°
37. II/1, 0,39 g, 11,2 mm, 70°, na piersi Orła kropka
38. II/1, 0,39 g, 11,7 mm, 20°
39. II/1, 0,39 g, 11,9 mm, 80°
40. II/1, 0,39 g, 12,0 mm, 310°
41. II/1, 0,39 g, 12,8 mm, 80°
42. II/1, 0,39 g, 13,0 mm, 250°
43. II/1, 0,41 g, 11,2 mm, 120°
44. II/1, 0,41 g, 11,3 mm, tylko Av
45. II/1, 0,41 g, 11,9 mm, 0°
46. II/1, 0,42 g, 11,8 mm, 270°
47. II/1, 0,44 g, 12,1 mm, 320°
48. II/1, 0,44 g, 12,2 mm, 180°
49. II/1, 0,45 g, 11,4 mm, 90°, na piersi Orła kropka
50. II/1, 0,46 g, 11,9 mm, 70°, na piersi Orła kropka
51. II/1, 0,46 g, 13,1 mm, 100°
52. II/1, 0,47 g, 12,1 mm, 40°

53. II/1, 0,47 g, 13,3 mm, 260°
54. II/1, 0,47 g, 14,1 mm, 0°
55. II/1, 0,48 g, 11,7 mm, 100°
56. II/1, 0,48 g, 12,4 mm, 340°
57. II/1, 0,49 g, 11,7 mm, 150°
58. II/1, 0,50 g, 11,4 mm, 150°
59. II/1, 0,50 g, 11,5 mm, 160°
60. II/1, 0,50 g, 11,6 mm, 270°
61. II/1, 0,50 g, 12,2 mm, 90°
62. II/1, 0,53 g, 11,6 mm, 280°
63. II/1, 0,55 g, 12,0 mm, 180°
64. II/1, 0,57 g, 12,5 mm, 190°
65. II/1, 0,58 g, 11,7 mm
66. II/1, 0,61 g, 12,5 mm, 270°, na piersi Orła kropka, przebicie Av/Rv
67. II/1?, 0,33 g, 11,6 mm, 100°
68. II/2, 0,20 g, 11,2 mm, 230°
- 69–70. II/2, 0,23 g, 11,3 mm, 80°, 140°
71. II/2, 0,24 g, 11,4 mm, 0°
72. II/2, 0,26 g, 11,1 mm, 40°
73. II/2, 0,27 g, 11,1 mm, 90°
74. II/2, 0,29 g, 11,3 mm, 140°
75. II/2, 0,30 g, 10,7 mm, 0°
76. II/2, 0,31 g, 11,5 mm, 100°
77. II/2, 0,32 g, 11,0 mm, 270°
78. II/2, 0,32 g, 11,1 mm, 190°
79. II/2, 0,32 g, 11,7 mm, 50°
80. II/2, 0,33 g, 10,7 mm, 340°
81. II/2, 0,33 g, 11,4 mm, 0°
82. II/2, 0,33 g, 12,5 mm, 160°
83. II/2, 0,33 g, 14,4 mm, 90°
84. II/2, 0,34 g, 11,9 mm, 20°
85. II/2, 0,34 g, 11,9 mm, 210°, ułamany
86. II/2, 0,34 g, 12,0 mm, 90°
87. II/2, 0,34 g, 12,2 mm, 140°, w środku korony kropka
88. II/2, 0,34 g, 12,4 mm, 90°, na piersi Orła kropka
89. II/2, 0,35 g, 11,7 mm, 200°
- 90–91. II/2, 0,35 g, 11,8 mm, 120°, 80°
92. II/2, 0,35 g, 11,9 mm, 300°
93. II/2, 0,36 g, 12,0 mm, 10°
94. II/2, 0,37 g, 11,8 mm, 0°, ułamany
95. II/2, 0,37 g, 12,0 mm, 200°, na piersi Orła kropka
96. II/2, 0,37 g, 12,3 mm, 270°, na piersi Orła kropka
97. II/2, 0,37 g, 12,4 mm, 10°
98. II/2, 0,37 g, 12,6 mm, 80°, przeбитo Av/Rv tymi samymi stemplami
99. II/2, 0,39 g, 11,7 mm, 220°
- 100–101. II/2, 0,40 g, 11,6 mm, 180°, 100°
102. II/2, 0,40 g, 12,5 mm, 130°, na piersi Orła wgłębna kropka
103. II/2, 0,40 g, 12,6 mm, 290°
104. II/2, 0,41 g, 12,1 mm, 280°, na piersi Orła kropka
105. II/2, 0,41 g, 12,4 mm, 290°
106. II/2, 0,41 g, 13,5 mm, 280°
107. II/2, 0,43 g, 11,8 mm, 280°
108. II/2, 0,44 g, 10,6 mm, 150°
109. II/2, 0,44 g, 11,8 mm, 0°, na piersi Orła kropka

- 110. II/2, 0,46 g, 11,9 mm, 130°
- 111. II/2, 0,46 g, 12,0 mm, 0°
- 112. II/2, 0,48 g, 13,0 mm, 180°
- 113. II/2, 0,50 g, 12,2 mm, 180°
- 114. II/2, 0,50 g, 12,4 mm, 350°
- 115. II/2, 0,50 g, 12,8 mm, 90°
- 116. II/2, 0,52 g, 12,1 mm, 180°
- 117. II/2, 0,54 g, 10,9 mm, 230°
- 118. II/2, 0,54 g, 11,9 mm, 50°
- 119. II/2, 0,59 g, 11,5 mm, 110°
- 120. II/2?, 0,47 g, 12,8 mm, 0°
- 121. II/1-2, 0,33 g, 12,5 mm, 120°
- 122. II/3, 0,32 g, 11,7 mm, 140°
- 123. II/4, 0,26 g, 12,2 mm, 350°, ułamany
- 124. II/4, 0,26 g, 12,7 mm, 180°, ułamany
- 125. II/4, 0,34 g, 12,7 mm, 270°
- 126. II/4, 0,47 g, 11,4 mm, 270°
- 127. II/4, 0,47 g, 12,1 mm, 0°
- 128. II/4, 0,53 g, 12,1 mm, 270°

WŁADYSŁAW III WARNEŃCZYK LUB KAZIMIERZ IV JAGIELLOŃCZYK – 10 egz.

- 129. II/?, 0,30 g, 12,1 mm, 90°
- 130. II/?, 0,35 g, 11,6 mm, 150°
- 131. II/?, 0,35 g, 11,9 mm, 300°
- 132. II/?, 0,37 g, 12,1 mm, 150°
- 133. II/?, 0,38 g, 11,2 mm, 60°
- 134. II/?, 0,38 g, 11,5 mm, Av. dwukrotnie wybity, 200°, 250°
- 135. II/?, 0,38 g, 12,0 mm, 20°
- 136. II/?, 0,48 g, 12,1 mm, 240°, prawy znak Λ leżący, lewy niewidoczny
- 137. II/?, 0,50 g, 11,5 mm, 210°
- 138. II-III, 0,45 g, 11,9 mm, 100°

KAZIMIERZ IV JAGIELLOŃCZYK (1447-1492) – 10 egz.

- 139. II/5, 0,25 g, 12,2 mm, przebity Av/Rv, ułamany
- 140. II/5, 0,28 g, 12,2 mm, 30°
- 141. II/5, 0,35 g, 12,3 mm, 0°
- 142. II/5, 0,41 g, 12,0 mm, 0°
- 143. II/5, 0,44 g, 12,2 mm, 280°
- 144. II/5, 0,46 g, 11,9 mm, 90°
- 145. II/5?, 0,49 g, 10,9 mm, 180°
- 146. III/2, 0,26 g, 11,2 mm, 80°, ułamany
- 147. III/2, 0,28 g, 12,8 mm, 30°
- 148. III/?, 0,30 g, 11,1 mm, 200°

Skarb – lub fragment skarbu – zawiera wyłącznie denary polskie. Wobec wystąpienia denarów odm. III/2, uważanych za późniejsze od odm. III/1 i przypisywanych zazwyczaj już Janowi Olbrachtowi, powstaje pytanie, czy denarów odm. III/1 nie wyselekcjonowali w całości kolekcjonerzy. Są one rzadkie wśród denarów jagiellońskich i jeśli skarb przechodził przez ręce zbieraczy, należałoby od nich oczekiwać wyjęcia monet najciekawszych. Ale równie rzadkie są denary odmiany I/27, które jednak są w skarbie (4). Poza tym skarb nie był oczyszczony

i monety są w ogóle trudne do rozpoznania. Gdyby denary odmiany III/1 rzeczywiście w nim były, jest mało prawdopodobne, by kolekcjoner wytopił wszystkie. Osoba zainteresowana odmianami denarów jagiellońskich na pewno oczyściłaby skarb, jak powyższy z ulicy Kanoniczej. Dlatego uważam za bardzo prawdopodobne, że denarów typu III/1 w skarbie z linii tramwajowej naprawdę nie było. Selekcji mogły podlec denary najlepiej zachowane, czego skutkiem jest nędzny wygląd zachowanego zespołu.

W skarbie wyraźną przewagę mają denary przypisywane Władysławowi Warneńczykowi (125 – 84%). Bardzo mało jest denarów Władysława Jagiełły, tu więc możemy mieć do czynienia z wynikiem kolekcjonerskiej selekcji (por. jednak wcześniejszy duży skarb ze Ślesina, gdzie był tylko 1 denar tego władcy). Denary Władysława Jagiełły stosunkowo łatwo wyróżnić wśród denarów jagiellońskich i są przez zbieraczy bardziej poszukiwane niż pospolite monety Władysława III. Średnie arytmetyczne ciężarów monet poszczególnych odmian są wyższe od wyliczeń S. Kubiakowej: II/1 (56 egz.) – 0,40 g (wobec 0,36 g), II/2 (50 egz.) – 0,38 g (0,37 g). Wiąże się to zapewne z ich nieocyszczeniem.

Bez względu na ewentualną ingerencję w skład skarbu można sądzić, że jest on starszy niż omówiony poprzednio zespół z ul. Kanoniczej.

W skarbie nie wyróżniono falsyfikatów. Nie oznacza to oczywiście, że z pewnością ich tam nie ma, a jedynie, że brak egzemplarzy rażąco prymitywnych, jakich w skarbie z ul. Kanoniczej widzieliśmy sporą grupę.

III

Oba skarby należą do małych. Denary jagiellońskie występują na ogół w dużych zespołach, z których największy był chyba skarb z Kobierna¹¹, gdzie Muzeum Narodowe w Poznaniu pozyskało 10 862 egzemplarzy i wiadomo, że nie była to całość. Niewiele mamy do porównań skarbów opracowanych według systematyki S. Kubiakowej. Przyczyną jest właśnie ich wielkość, monotonia i słaba czytelność monet, które sprawiają, że wiadomości o znaleziskach kończą się na ogół na notatkach wstępnych. Można zauważyć, że tak małe skarby, jak dwa tu opisywane, stwarzają komfortową wręcz sytuację dla badacza. Ale porównanie z innymi skarbami nasuwa podejrzenie, że w rzeczywistości oba zespoły mogą być jedynie okruchami pierwotnego składu skarbów z Krakowa. Co do pierwszego zespołu, z ul. Kanoniczej, wiadomo, że osoba sprzedająca te monety kolekcjonerowi prawdopodobnie pozyskała je od znalazcy i nie miała więcej mo-

11 K. Szuda, *Kobierno, pow. Krotoszyn. Skarb denarów z XV w.*, WN, R. XII, 1968, z. 3-4, s. 236-237.

net. Nie wiadomo jednak, czy nie była to jedna z części, na które mogli podzielić skarb odkrywcy. Na pewno wszakże monety te nie były przebrane.

Szeregując porównywane skarby w kolejności chronologicznej, na początku umieszczamy skarb ze Mstowa¹², datowany najwcześniejszą emisją Władysława Warneńczyka (I/27). Następny byłby skarb ze Ślesina¹³, w którym dominuje Władysław Warneńczyk, ale pojawiają się już pierwsze denary Kazimierza Jagiellończyka (II/5). Dalej mamy skarb z Krakowa – linii tramwajowej, w którym równie mocno dominuje Władysław Warneńczyk, ale są nieliczne egzemplarze denara odm. III/2. Zbliżony jest zestaw denarowy w Wodzisławiu¹⁴, w którym jednak typ III występuje tylko w odmianie 1. W Kościelnej Wsi¹⁵ są obie odmiany, w bardzo nieznacznej liczbie. Te trzy skarby wydają się mniej więcej współczesne. Na podstawie sporego udziału monet typu I można byłoby wprawdzie podejrzewać skarb z Kościelnej Wsi o wcześniejsze ukrycie, ale w na pewno późniejszym skarbie z Krakowa – ul. Kanoniczej też pojawia się dość dużo monet tego typu. Chyba więc domieszka wcześniejszych denarów była dość przypadkowa. Denar Władysława Jagiełły typu IB znalazł się np. w zasypisku grobu królowej Zofii z 1461 roku¹⁶.

Po tej grupie umieszczamy skarb z Młotkowic¹⁷, datowany półgroszami Jana Olbrachta po 1492 roku. Podobne proporcje odmian denarów typu III i II widzimy w skarbach z Czernej i Krakowa – ul. Kanoniczej, które wobec tego również pochodzą ze schyłku XV wieku.

Podstawową kontrowersją wokół późniejszych odmian denarów jagiellońskich jest pytanie, czy odmiana III/2 z kółkiem pod koroną powstała w okresie



II/1m



III/2c



F (191)

Kraków, ul. Kanonicza. Schemat korony na denarach nowo wyróżnionych odmian II/1m i III/2c oraz na fałszywym denarze nr 191

12 S. Kubiak, *Skarb z XV wieku z Mstowa, pow. Częstochowa*, WN, R. VI, 1972, z. 3, s. 169–174.

13 Zob. przypis 3.

14 S. Kubiak, *Skarb z XV w. z Wodzisławia, pow. Jędrzejów*, WN, R. XV, 1971, z. 2, s. 93–97.

15 S. Kubiak, *Skarb z XV w. z Kościelnej Wsi, pow. Kalisz*, WN, R. XV, 1971, z. 3, s. 160–170; L. Kokociński, *Kościelna Wieś, gm. Gołuchów, woj. Kalisz*, WN, R. XXVIII, 1984, z. 1–2, s. 113–114.

16 L. Lepczy, (w:) *Sprawozdania z posiedzeń Komisji historii sztuki za czas od 1 stycznia do 31 grudnia 1902 roku*, Sprawozdania Komisji do badania historii sztuki w Polsce, t. VIII, 1912, szp. cxiv, cxv, fig. 82.

17 S. Kubiak, *Skarb z przełomu XV/XVI (?) wieku z Młotkowic, pow. Końskie*, WN, R. XVII, 1973, z. 2, s. 82–86.

rządów Kazimierza Jagiellończyka, czy dopiero Jana Olbrachta¹⁸. Główną przesłanką za przypisaniem ich temu ostatniemu władcy są półgrosze bite od 1499 roku z kółkiem pod koroną. Nie jest to dobry argument, bo kółko pod koroną można też zobaczyć na niektórych denarach Władysława Jagiełły, poza tym byłby to jedyny przypadek, gdy na denarach i półgroszach umieszcza się ten sam znak. Gdyby kojarzyć kółko z półgroszy z kółkiem z denarów, to na innych denarach należałoby oczekiwać Róży czy inicjałów, jakie znamy z innych półgroszy. System znaczenia obu gatunków monet był wyraźnie odmienny. Zauważmy też, że utożsamienie obu kółek kazałoby datować denary odm. III/2 i wszystkie zawierające je skarby po 1499 roku, co np. w przypadku skarbu z Kościelnej Wsi zakrawa na absurd.

Atrybucja denarów do Jana Olbrachta budziła zatem wątpliwości S. Kubiakowej, ponieważ nie znaleziono dotychczas poświadczenia źródłowego dla emisji denarów przez Jana Olbrachta, w przeciwieństwie do Kazimierza IV. Ostatnio jednak ta najwybitniejsza znawczyni monet jagiellońskich zaczęła przychylić się do późnej chronologii monet odmiany III/2¹⁹.

Tymczasem struktura skarbów nie wskazuje, by odmiana III/2 była młodsza od III/1. Nawet w skarbie z Krakowa – linii tramwajowej mamy odmiany III/2 bez III/1 i podobna sytuacja jest w skarbie z Czernej. O ile w Krakowie może to być wynik małej liczebności skarbu czy jego prawdopodobnej niekompletności, o tyle w Czernej czynniki te działały inaczej: skarb był rozproszony prawdopodobnie bez selekcji, poza tym monet jest dwukrotnie więcej. Tam, gdzie wzrasta udział odmiany III/2, rośnie też reprezentacja odmiany III/1. W skarbie z ul. Kanoniczej stwierdziliśmy połączenie stempli obu odmian. Mimo więc wymowy skarbu z Wodzisławia, gdzie (i tylko tam) nieliczne monety odmiany III/1 wystąpiły bez denarów odmiany III/2, można sądzić, że między obydwoma odmianami nie było różnic czasowych. Odmiana III/1 była współczesna odmianie III/2 i być może powstawała w wyniku przypadkowego pominięcia kółka. Obie datować należałoby zgodnie z S. Kubiakową na okres 1479–1492. Niewykluczone jednak, że umieszczenie cezury w roku 1479 nie jest konieczne i emisję typu III zapoczątkowano wcześniej. Konkluzją jest więc datowanie skarbu z linii tramwajowej na niewiele po 1479 roku lub nieco wcześniej (początek emisji typu III), a z ul. Kanoniczej na ostatnią dekadę XV wieku (koniec emisji typu III).

Przy przeglądzie skarbów zwraca uwagę odmiana II/a, którą dostrzegliśmy w skarbie z ul. Kanoniczej. Odmiana ta reprezentowana jest w zaskakująco dużej liczbie (22,9%) w skarbie ze Ślesina pod Nakłem. Choć zapewne nie wszystkie te monety są jednorodne (wskazaliśmy na możliwość przypadkowego powstawania takiej odmiany), to tak duża grupa budzi podejrzenie, że mamy tu do

18 Zob. Kubiak, *Monety...*, s. 113–114.

19 S. Kubiak, *Późnośredniowieczne mennictwo polskie w dobie jagiellońskiej*, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Numizmatyczna i Konserwatorska, nr 5, 1985, s. 65.

czynienia z dobrym fałszerstwem. Możemy nawet wskazać domniemanego sprawcę: mógłby nim być starosta i kasztelan nakielski Władysław z Domaborza (Damaborza), oskarżany przez Jana Długosza o fałszowanie monet, ścięty za rozboje w 1467 roku, a działający właśnie w rejonie, w którym znaleziono skarb ślesieński²⁰. Czy krakowska grupa monet odmiany II/a ma coś wspólnego ze ślesieńską, rozstrzygnąć może tylko badanie stempli. W Ślesinie bowiem nie znaleziono (a może tylko nie wyróżniono?) związanej z nią odmiany II/1m. W każdym razie domniemanie, że i tu mamy do czynienia z fałszerstwem, staje się bardziej prawdopodobne. Wydaje się też, że rozdzźwięk pomiędzy informacjami źródeł pisanych o fałszowaniu denarów, powtarzającymi się przez cały XV wiek, a stosunkowo niewielką liczbą fałszywych monet, można wyjaśnić nierozpoznananiem fałszerstw przez współczesnych badaczy.

Denary jagiellońskie stanowią wdzięczne pole do dalszych badań²¹.

Borys Paszkiewicz

Two Jagiellonian Denarii Hoards from Cracow

Summary

1. In 1984, in Kanonicza Street, Cracow, a hoard was found of fifteenth-century Jagiellonian denarii. Available for research were 192 pieces, which was possibly the entire hoard. Of these, 152 pieces are in the collection of the Royal Castle in Warsaw. The hoard comprises solely small coins of low-grade silver, displaying a crown on the obverse and a crowned eagle on the reverse. According to the typology of Jagiellonian denarii developed by Stanisława Kubiak, they belong to the following rulers.

Vladislaus II Jagiello (1386–1434) – 16 pieces,

Vladislaus III Warneńczyk (1434–1444) – 50 pieces (including variant II/1m – 10 pieces),

Vladislaus III Warneńczyk or Casimir IV Jagiellończyk – 7 pieces (including incorrect variant II/a – 4 pieces),

Casimir IV Jagiellończyk (1447–1492) – 96 pieces,

Forgeries – 23 pieces (including a group of uniform primitive forgeries – 19 pieces).

The newly described variant II/1m links in several instances with reverse dies to the variant II/a (already known to S. Kubiak and deprived of any signs in the bottom portion of the crown). The signs in variant II/1m in the shape of a three-pointed star attached to the lower leaf may be thought of as a stylized Λ, which would point at the reign of Vladislaus III. If so, then variant II/a – or at least those pieces in it that have a depressed dot on the breast of the eagle – should date to the same time. An alternate solution would be to assume that coins Nos. 57–70 are forgeries. It is possible, although in the entire hoard those pieces are conspicuous for their sophisticated stamp

20 R. Kiersnowski, *Barwałd – jeszcze jedna mennica fałszerska z XV w.*, WN, R. XIX, 1975, z. 1, s. 1; zob. też ks. J. Nowacki, *Analecta gnieźnieńskie*, Roczniki Historyczne, R. XI, 1935, z. 1, s. 67–68 (kwestionuje datę dzienna egzekucji podawaną przez Jana Długosza: 14 V, gdyż Władysław żył jeszcze w więzieniu 21 V).

21 Serdecznie dziękuję Warszawskiemu Centrum Numizmatycznemu i Panu Witoldowi Nakielskiemu za udostępnienie monet do opracowania.

and strong impression. Counterfeit Jagiellonian denarii found in a forger's shop at Sučany (near Turčiansky Svätý Martin, Slovakia) were also technically and stylistically accurate.

Interestingly, the same die was used to strike the reverse of No. 76, variant III/1, and Nos. 115, 123, 127, and 129, variant III/2. The condition of coins in variants III/1 and III/2 in the hoard varies from medium to unused, with no worn-out pieces.

Apart from the questionable pieces mentioned above, the hoard is known to include 23 certain forgeries (12 percent of the entire hoard), more than any other investigated Jagiellonian denarii hoard (see diagram). Other possible forgeries are No. 26, notable for its crude craftsmanship, and Nos. 132, 161–163, and 165, possessing certain irregularities. By far the most forgeries are the group of 19 primitive, stylistically and technologically uniform coins (Nos. 170–188), all struck with only 4 obverse and 7 reverse dies. The group had probably been recently introduced into the Cracow market when it was added to the hoard with genuine denarii. It is less likely that the owner was in direct contact with the forger. Coins in this group show no trace of wear. All bear a circle under the crown, so they must have been made while or after variant III/2 denarii were struck.

2. In the summer of 1993, the Warsaw Numismatic Center purchased a similar group of 148 Jagiellonian denarii. According to the seller, the hoard had been found in Cracow as streetcar tracks were laid during World War II. The finders sold it to Tadeusz Kałkowski, a renowned numismatist, then the owner of a numismatic business. Since the writing of the present paper, the hoard has been donated to the Royal Castle in Warsaw.

As the hoard has not been cleaned, some of the coins may have been incorrectly or incompletely identified. Moreover, no comparison was ever made between the dies on coins of both hoards. It has only been noted that the obverse of No. 56 probably corresponds to that of No. 19 in the Kanonicza Street find.

According to typology, the following denarii have been distinguished.

Vladislaus II Jagiello (1386–1434) – 3 pieces,

Vladislaus III Warneńczyk (1434–1444) – 125 pieces,

Vladislaus III Warneńczyk or Casimir IV Jagiellończyk – 10 pieces,

Casimir IV Jagiellończyk (1447–1492) – 10 pieces.

The hoard – or part of one – contains exclusively Polish denarii. As it includes variant III/2 denarii, which are held to be later than variant III/1 and usually attributed to John Albert (1492–1501), the question arises whether variant III/1 coins have not been completely picked out by collectors. An analysis of the entire hoard confirms that there were really no III/1 denarii in the 'car track' hoard. Best preserved denarii, however, could have been culled.

Clearly the most numerous in the hoard are denarii attributed to Vladislaus III (125 pieces, or 84 percent). There are very few coins of Vladislaus II Jagiello, but even despite that, the hoard is older than the one discovered at Kanonicza Street.

No forgeries have been detected in the find. Of course this does not mean that they are certainly absent, but that there are no strikingly crude pieces.

3. Both hoards rank small. Jagiellonian denarii are usually found in big quantities, the largest being probably the Kobierno hoard with 10,862 pieces registered and some more known to be missing. We have few hoards analyzed according to S. Kubiak's systematics to make comparisons with.

Those that we can compare come in the following chronological order. The first is the Mstów hoard dated by the earliest emission of Vladislaus III Warneńczyk (I/27). The next would be the Ślesin hoard, in which Vladislaus III Warneńczyk predominates, but the first denarii of Casimir IV Jagiellończyk (II/5) being to appear. After that is the Cracow 'car track' hoard with an equal predomination of Vladislaus III Warneńczyk, but there are also sporadic pieces of variant III/2. Similar to the above is the Wodzisław denarius set, which, however, has type III only in variant 1. Kościelna Wieś hoard includes both variants even if in a small number. These three hoards are more or less contemporary. Although on the grounds of the large share of type I coins we could suppose the Kościelna Wieś hoard to have been hidden earlier, the definitely later Kanonicza Street hoard also has a relatively big number of this type. The earlier coin content must therefore have been quite accidental.

Following this group comes the Młotkowice hoard dated by John Albert's half-grossi after 1492. Similar proportions of type III and II denarii are to be seen in the Czerna and Kanonicza Street hoards, which, therefore, must date from the late fifteenth century.

The main controversy about later Jagiellonian denarius variants is whether the variant III/2 (with the circle under the crown) appeared during the rule of Casimir IV Jagiellończyk or John Albert. The chief argument for attributing them to the latter ruler are half-grossi struck with a circle under the crown after 1499. Still, the point is not very convincing as a similar circle under the crown can also be seen on some denarii of Vladislaus Jagiello. Besides, it would be the only instance of the same sign being put under the crown on denarii and half-grossi. The marking system for both coins was clearly different. Moreover, it is impossible to date some hoards containing variant III/2 denarii as late as after 1499. Nor has any source evidence been discovered for John Albert emitting denarii, as opposed to Casimir IV Jagiellończyk.

As it is, the structure of the hoards does not suggest that variant III/2 should be younger than III/1. In the Cracow 'car track' hoard, we have variant III/2 but no III/1 and the same is true for the Czerna hoard. Where the share of variant III/2 rises, so does the proportion of variant III/1.

In the Kanonicza Street find, we see the coins of both variants struck with the same reverse die. Thus, despite the Wodzisław hoard, where the few III/1 coins uniquely occurred without III/2 denarii, we may assume that there was no difference in the timing of both variants. Variant III/1 was contemporary with III/2 and may simply owe its existence to an inadvertent omission of the circle. Both would therefore be dated, after S. Kubiak, at 1479–1492. Still, drawing the line at 1479 may not be necessary as type III emission might have begun earlier. The resulting dating of the 'car track' hoard is shortly after 1479 or a little earlier (beginning of type III emission) and of the Kanonicza Street find at 1490's (end of type III emission).

A review of hoards highlights variant II/a, which we saw in the Kanonicza Street hoard. The same variant is represented in a surprisingly large number (22.9 percent) in the Ślesin hoard. Although not all coins need to be homogenous (a variant like that could have appeared accidentally) the large number leads to the suspicion that we are dealing with a forgery. We could even identify the possible culprit: it could have been the Nakło starosta (sheriff) and castellan Władysław of Doma-bórz, a forger and robber, executed in 1467, active in the area where the Ślesin hoard was found.

Whether the Cracow variant II/a coins have anything in common with the Ślesin variant II/a ones can only be answered by a die analysis. At any rate, it lends added credibility to the suspicion that we are dealing with a forgery. The discrepancy between written sources reporting repeated denarius forgeries throughout the fifteenth century and the relatively low number of counterfeit coins in existence may be explained by today's researcher's failure to identify forgeries.